

Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Değiştirdiği alışma Kavramı ve Yeni Bir alışma Alanı Olarak Sosyal Girişimler

The Concept of Work Altered by Corporate Social Responsibility and Social Enterprises as a New Working Area

Volkan IşIK

Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
volkanisik@gazi.edu.tr

Ocak 2013, Cilt 3, Sayı 1, Sayfa 101-131
January 2013, Volume 3, Number 1, Page 101-131

P-ISSN: 2146 - 4839

2013/1

sgd.sgk.gov.tr
e-posta: sgd@sgk.gov.tr

Yazılar yayınlanmak üzere kabul edildiği takdirde, SGD elektronik ortamda tam metin olarak yayımlamak da dahil olmak üzere, tüm yayın haklarına sahip olacaktır. Yayınlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve tablolardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

If the manuscripts are accepted to be published, the SGD has the possession of right of publication and the copyright of the manuscripts, included publishing the whole text in the digital area.

Articles published in the journal represent solely the views of the authors.

Some parts of the articles and the tables can be cited by showing the source.

SGD

Sosyal Güvenlik Dergisi
Journal of Social Security

Cilt : 3 - Sayı - 1 - Yıl : 2013 / *Volume : 3 - Number : 1 - Year : 2013*

Sahibi / Owner of the Journal
Sosyal Güvenlik Kurumu Adına
Fatih ACAR (Kurum Başkanı / *President of the Institution*)

Genel Yayın Yönetmeni / Publication Manager
İlhan İŞMAN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Desk Editör
Mahmut ERDEMİR

Editör / Editor in Chief
Selda DEMİR

Editör Yardımcıları / Co-Editors
Asuman KAÇAR
Dr. Erdem CAM

Yayın Türü: Ulusal Süreli Yayın / *Type of Publication Periodical*
Yayın Aralığı: 6 aylık / *Frequency of Publication: Twice a Year*
Dili: Türkçe ve İngilizce / *Language: Turkish and English*

Tasarım / Design: Aren Reklam ve Tanıtım / Ankara 0.312 430 70 81 • www.arentanitim.com.tr
Basım Yeri / Printed by: EPA-MAT Matbaacılık / Ankara
Basım Tarihi / Press Date: 08.02.2013
ISSN: 2146-4839

Sosyal Güvenlik Dergisi (SGD)
Index Copernicus International ve Asos Index tarafından indekslenmektedir.

SGD sosyal güvenlik dergisi. -- Ankara: Sosyal Güvenlik Kurumu, 2013-.
c. : tbl., şkl. ; 24 cm.
ISSN: 2146-4839

Sosyal güvenlik -- Dergiler - Türkiye
Sosyal Güvenlik-- -- Hukuk ve mevzuat -- -- Türkiye
362.05

SGD Sosyal Güvenlik Dergisi

Tüm hakları saklıdır. Bu Dergi'nin tamamı ya da Dergi'de yer alan bilimsel çalışmaların bir kısmı ya da tamamı 5846 sayılı Yasa'nın hükümlerine göre Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı'nın yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

İletişim Bilgileri / Contact Information

Ziyabey Caddesi No:6 Balgat / Ankara / TURKEY
Tel / Phone: +90 312 207 88 91 – 207 87 70
Fax: +90 207 78 19
Erişim: sgd.sgk.gov.tr
e-mail: sgd@sgk.gov.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Nizamettin AKTAY
Gazi Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Şerife Türcan ÖZŞUCA
Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

Doç. Dr. Şenay GÖKBAYRAK
Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY
Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Mehtap TATAR
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Cem KILIÇ
Gazi Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Levent AKIN
Ankara Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

ULUSLARARASI DANIŞMA KURULU / INTERNATIONAL ADVISORY BOARD

Professor Yener ALTUNBAŞ
Bangor University – UK

Professor Allan MOSCOVITCH
University of Carleton – CA

Asst. Prof. C. Rada Von ARNIM
University of Utah – USA

Professor Jacqueline S. ISMAEL
University of Calgary – CA

Professor Mark THOMPSON
University of British Columbia – CA

Professor Özay MEHMET
University of Carleton – CA

Asst. Prof. Sara HSU
State University – USA

ULUSAL DANIŞMA KURULU / NATIONAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Yusuf ALPER
Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. A. Murat DEMİRCİOĞLU
Yıldız Teknik Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Sarper SÜZEK
Atılım Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Faruk ANDAÇ
Çağ Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Ömer EKMEKÇİ
İstanbul Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Savaş TAŞKENT
İstanbul Teknik Üniversitesi
İşletme Fakültesi

Prof. Dr. Kadir ARICI
Gazi Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Şükran ERTÜRK
Dokuz Eylül Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Sabri TEKİR
İzmir Üniversitesi İ.İ.B.F.

Prof. Dr. Berrin Ceylan ATAMAN
Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

Prof. Dr. Ali GÜZEL
Kadir Has Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Aziz Can TUNCA
Bahçeşehir Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Hayriye ATİK
Erciyes Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Ali Rıza OKUR
Yeditepe Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. M. Fatih UŞAN
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Zakir AVŞAR
Gazi Üniversitesi
İletişim Fakültesi

Prof. Dr. Serdar SAYAN
TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üni.
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Süleyman BAŞTERZİ
Ankara Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Ufuk AYDIN
Anadolu Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Ali SEYYAR
Sakarya Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Nurşen CANIKLIOĞLU
Marmara Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Remzi AYGÜN
Gazi Üniversitesi
Tıp Fakültesi

Prof. Dr. Ali Nazım SÖZER
Yaşar Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Doç. Dr. Alpay HEKİMLER
Namık Kemal Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Abdurrahman AYHAN
Muğla Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Müjdat ŞAKAR
Marmara Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Oğuz KARADENİZ
Pamukkale Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Fevzi DEMİR
Yaşar Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Zarife ŞENOCAK
Ankara Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Doç. Dr. Aşkın KESER
Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Hediye ERGİN
Marmara Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Değiştirdiği Çalışma Kavramı ve Yeni Bir Çalışma Alanı Olarak Sosyal Girişimler

The Concept of Work Altered by Corporate Social Responsibility and Social Enterprises as a New Working Area

Volkan IŞIK*

ÖZET

Bu makalenin yazılış amacı; çalışma kavramının yaşadığı değişim sürecinde kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının etkisini tartışmak ve üçüncü sektörün artan önemiyle birlikte devam eden süreçte sosyal girişimleri yeni bir çalışma alanı olarak değerlendirmektir. Çalışma kavramı geçmişte olduğu gibi bugün de bir değişim süreci içerisinde. Kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının gelişimiyle başlayan bu değişim süreci, üçüncü sektörde yaşanan gelişmeler ve nihayet sosyal girişimlerin tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte çalışma kavramında yeni anlam arayışlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bir yandan toplumların kalkınmasında önemli roller üstlenirken, diğer yandan yüzyıllardır toplumların alışagelmış davranışlarını değiştirerek ve bir takım ezberleri bozarak köklü dönüşümlerin yaşanmasına zemin hazırlayan sosyal girişimler; günümüzde girişimciliğin yalnızca ticari alanda, çalışmanın ise yalnızca gelir amacıyla yapılabileceği yönündeki geleneksel anlayışı değiştirmekte ve bu anlayış doğrultusunda yeni bir çalışma alanı yaratmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal sorumluluk, üçüncü sektör, sosyal çalışma, sosyal girişim

ABSTRACT

Purpose of writing this article is; to discuss the effect of corporate social responsibility understanding and evaluate social enterprises as a new field of working environment with the increasing importance of third sector. Employment concept is in a period of change, just like it was in the past. This period of change, starting with the development of social responsibility understanding, has caused to new pursuits for a new meaning in employment concept with the appearance of social enterprises. Social enterprises which paved the way for radical changes by changing accustomed behaviours and breaking the routine while playing an important role in development of nations; is changing the traditional understanding that the enterprises are only commercial and employment is only for a revenue, and creating a new field of study in accordance with this understanding.

Keywords: Social responsibility, third sector, social work, social enterprise

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, volkanisik@gazi.edu.tr

GİRİŞ

Çalışmanın insan yaşamındaki anlamı, toplumların geçirdikleri değişim süreçlerine bağlı olarak farklılaşmış, sanayi öncesi toplum yapısından günümüz sanayi ötesi toplumuna kadar çalışma kavramına farklı anlamlar yüklenmiştir. Genel anlamda çalışmak, toplumsal yaşamın temel ritüelleri arasında yer alan, tarihin belli dönemlerinde farklı toplumsal gruplar tarafından gerçekleştirilen ve farklı kurumlar tarafından farklı değerler atfedilen sosyo-ekonomik bir kavramdır.

Çalışmak, tarih boyunca, özellikle ücret karşılığı çalışma anlayışını hakim kılan endüstri devrimi ile birlikte, insan yaşamının en merkezi kavramlarından biri haline gelmiştir. Ancak endüstri devriminin çalışmaya yüklediği ücretlendirme temelli iktisadi anlam, bugün gelinen noktada sosyal sorumluluk faaliyetleri kapsamında yapılan “sosyal amaca dönük çalışma”yı açıklamada yetersiz kalmıştır. Sosyal sorumluluk bilincinin gelişimi ve kurumsallaşması, sanayi toplumundaki çok yaygın bir düşüncenin “Çalışmanın; ücretlendirme amacıyla yapılan faaliyetler/ticari faaliyetler olduğu düşüncesinin” değişimini, daha doğrusu genişletilmesini ve çalışmaya farklı amaç ve anlamlar yüklenmesini zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla bugün gelinen noktada çalışma kavramının; ücretlendirmenin temel hedef olmadığı veya olmayacağı, ticari olmayan sosyal amaçlı faaliyetleri de kapsamına alacak şekilde genişlediği görülmektedir.

İşletmelerin temel fonksiyonları toplumun beklentilerini karşılamak için ürün ve hizmetler üreterek değer yaratmaktır. Bu süreçte amaç, hem işletmenin sahipleri ve paydaşlar için kâr sağlamak, hem de toplumun refahıdır. Ancak günümüzde yaşanan sosyal ve sektörel baskılar işletmelerin değerlerinde ve bakış açılarında değişimlerin olmasına neden olmaktadır.

Günümüzde insan merkezli iyi yönetim bakış açısı insan kaynağını ve insanı ilgilendiren tüm konuları ön plana çıkartmış, insanın bir odak noktası haline geldiği bu yapıda asıl amaçları kâr elde etmek olan özel teşebbüslerde insanı merkez kabul etme yolunda önemli adımlar atmaya başlamıştır. Dünyayı algılayış ve bakış açısında karşımıza çıkan insan merkezli bu olgu, toplumsal hayata sivil örgütlenmeler ile yansımış, özel işletmeler boyutunda bu yansıma “sosyal sorumluluk” kavramını gündeme getirmiştir.

Uluslararası sınırların kalktığı günümüzde sosyal sorumluluk faaliyetleri işletmelerin kârlılığını ve verimliliğini artırarak büyümeyi gerçekleştirmede önemli bir etken haline gelmiştir. Sosyal sorumluluğun toplum refahına olan etkisi, artık toplumun tüm kesimleri tarafından kabul görmüş, günümüzde sürdürülebilir işletme başarısının sadece kısa dönemli kârları maksimize ederek sağlanamayacağını farkına varılmıştır. Bu sayede son yıllarda özel sektörde gelişen “kurumsal sosyal sorumluluk anlayışı” özel sektörden sivil topluma aktarılan kaynakları artırmış ve bu da beraberinde kurumsallık ve sosyal olma beklentisini getirmiştir.

Sivil toplum, gerek dünyada gerekse ülkemizde uzun yıllara dayanan bir geçmişe sahiptir. Ancak özellikle 1980’lerden sonra toplumsal ihtiyaçlara da paralel olarak sürekli bir değişim ve dönüşüme konu olmuş, hem uygulamada hem de akademik alanda ilgi görmeye başlamıştır. Bununla birlikte günümüzde sivil toplum örgütlerinin rolleri giderek artmakta ve adeta bir dönüşüme gereksinim duyulmaktadır. Bu da üçüncü sektör örgütlerinin yeniden ele alınması ve asıl misyonlarını kaybetmeden işlevlerini daha etkin bir şekilde gerçekleştirebilmek için piyasa koşullarına göre hareket edebilen sosyal kâr amaçlı örgütlere dönüşmesini zorunlu kılmaktadır. Bu dönüşümde ise özellikle son yıllarda sosyal girişimcilik ve sosyal kâr kavramlarının öne çıkmasının önemli bir payı vardır.

Özel sektörün kurumsal sosyal sorumluluk anlayışına sahip olması ve üçüncü sektörün artan önemiyle başlayan süreç, toplumsal sorunlarla mücadelede daha etkin sonuçların elde edilmesi amacıyla bu iki sektörün güçlü özelliklerinin (kâr sağlama ve sosyal amaca hizmet etme) birleştiği sosyal girişimler şeklindeki yeni yapılanmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla geleneksel girişimlerin temel amacını oluşturan maksimum kâr, minimum maliyet anlayışı; toplumsal alanda bir takım yükümlülük ve sorumlulukların yerine getirilmesi amacıyla kurulan sosyal girişimlerde; maksimum sosyal kâr, maksimum sosyal fayda hedefine dönüşmüş, çalışma kavramı ise bu girişimlerde sadece maddi kazanç elde etmeye yönelik amacının dışına çıkmıştır.

I- ÇALIŞMA KAVRAMI VE DEĞİŞİM SÜRECİ

“Çalışma” kavramı, yaşamın sürekliliğini sağlayan sosyal bir faaliyet olarak, geçmişi insanlığın varoluşuna kadar uzanan, insan yaşamının en

merkezi alanlarından biridir. Çalışma kavramının anlamı ve değeri, tarihsel süreçte ekonomik gelişmeye paralel olarak ve her toplumun normları, inançları ve değerleri tarafından belirlenmektedir (Tınar, 1996:3). Dolayısıyla, çalışmaya, tarih boyunca yüklenen anlamlar farklı olmuştur. Örneğin çalışma; Aristokrat ve eski Yunan toplumlarında aşağılanmış ve kölelikle eşdeğerde tutulmuştur. Bu dönemde çalışmak, zorunluluğun esiri olmak anlamına gelmiştir (Lordoğlu vd., 2000:3). Protestanlığın doğuşuyla birlikte de Tanrı için faaliyet göstermenin tek yolu olarak görülmüştür. Modern anlamda çalışmanın/işin ortaya çıkması ise endüstri devrimiyle birlikte gerçekleşmiş, üretim kitle halinde gerçekleştirilen fabrikalara taşınmış ve çalışmak belirli bir ücret karşılığı/geçim kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır.

Günümüzde ise çalışma kavramında yeni bir evrimden söz edilmekte, endüstri devrimiyle birlikte ortaya çıkan çalışma anlayışının artık sona erdiği tartışılmaktadır.

A- Çalışmanın Anlamı

Çalışmanın tarihsel süreç içerisindeki değişen tanımları, çalışmanın nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği konusunda önemli soruların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çalışmanın anlam değişimine sebep olan unsurlar nelerdir? Çalışma dünyasında ilkçağdan tarım toplumuna, tarım toplumundan sanayi toplumuna ve nihayet sanayi toplumundan günümüz sanayi ötesi toplum yapısına geçiş sürecinin bu anlam değişikliği üzerindeki etkisi nedir? Gelecekte çalışma ne gibi değişimlere uğrayacak, bir diğer değişle geleceğin işleri neler olacak, çalışma faaliyeti hangi amaçlarla yapılacaktır? Bu ve buna benzer sorulara “çalışma nedir?” gibi basit bir sorunun cevabını vererek bir tanım geliştirilebilir.

Çalışma, basitçe “çaba” ya da “emek” anlamına gelebilir (Strangleman & Warren, 2008:151). Bu tanım zihinsel ve/veya fiziksel emeği de içine alır. Bu zihinsel ve/veya fiziksel emeğin ise özellikle “modern anlamda çalışma” kavramı gereği; maddi bir karşılık amacı olması gerekir, dolayısıyla çalışmanın tanımı; “karşılığında gelir elde edilen fiziksel ve/veya zihinsel emek” şeklinde daha da genişletilerek; ücret ile ödüllendirilen bir çaba olarak yapılabilir. Ancak bu tanım, karşılığı şeklen para olmayan ya da asıl amacı gelir elde etmek olmayan; aile içi çalışma, ev işleri, gönüllü/

sosyal amaçlı çalışma türleri gibi diğer tüm çalışma biçimlerini kapsam dışı bırakacaktır.

Genellikle çalışma, “ücret karşılığı bir işe sahip olmak” şeklinde düşünülmektedir, ne var ki bu çok yalın bir görüş olmakla birlikte günümüzde -modern anlamda çalışma- olarak tasvir edilen pek çok çalışma biçimini kapsam dışında bırakmaktadır. Bu nedenle çalışma, en azından modern anlamda çalışma faaliyetlerini de içine alacak şekilde; “karşılığı ödensin ya da ödenmesin, zihinsel ve fiziksel çabanın harcanmasını gerektiren, insan gereksinimlerini karşılayan mal ve hizmetlerin üretimini hedef alan ödevlerin yerine getirilmesi” (Giddens, 2008:792) şeklinde tanımlanabilir. Sonuçta çalışmanın “ne” olduğunu belirli bir tanıma sıkıştırmaya çalışırken, neyin çalışma sayılıp, neyin sayılmayacağı gibi tanımlama sorunlarıyla karşılaşılır. Örneğin çalışma; “ücret karşılığı yapılan işler” olarak tanımlandığında, belirli bir kesimin yaptığı faaliyetler çalışma kavramının kapsamı dışına çıkacaktır. Bu kavram karmaşasını gidermek için çalışma kavramı ile çalışma kavramıyla aynı anlamda kullanılan; iş, emek ya da meslek gibi kavramlar arasındaki ince çizgileri ortaya çıkarmak gerekir.

Yaygın bir biçimde çalışma kavramıyla “iş” kavramının aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Çalışma ve iş etimolojik olarak aynı kökten gelmelerine ve çoğu kez birbirlerinin yerine kullanılmalarına rağmen, aralarında bir nüans vardır. Endüstrileşmeyle ücretli çalışmanın ortaya çıkışı ise bu nüansı önemli kılmıştır. İş; çalışmadan bağımsız, ayrı bir kavram değildir, buradaki ayrımın amacı; işin, “ücret karşılığı” yapılan bir çalışma olduğunu vurgulamaktır. Nitekim, çalışma “belirli bir üretimi amaçlayan fiziksel ve zihinsel insan faaliyetlerinin toplamı” olarak tanımlanırken, bu faaliyet belirli bir kazanç amacıyla yapıldığında “ücretli çalışma” veya “iş” ten söz edilmektedir.

“İş”, Endüstri Devrimi ile ortaya çıkan ve insanlar arasındaki modern çalışma ilişkilerini tanımlayan bir kavramdır. Endüstri Devrimi ile birlikte, önceleri kendisi ve ailesi için üreten birey, belli bir işverene, belli ücret karşılığında ve işverenin koyduğu çalışma esasları çerçevesinde emeğini kiralamaya başlamış, yani çalışma faaliyeti ücret karşılığında yapılan iş’e dönüşmüştür. Bu yeni yapılanma, toplumsal, ekonomik, psikolojik ve kültürel dönüşümleri de beraberinde getiren uzun bir süreçte gerçek-

leşmiştir (Bozkurt, 2011:4). Dolayısıyla çalışma kavramının, endüstri devrimiyle birlikte “iş” kavramı ile yakınlaştığı ve amacının ekonomik faaliyet alanı içine sıkışarak yalın bir hale büründüğü söylenebilir. Günümüzde ise çalışmanın sadece iktisat bilimini ilgilendiren ekonomik bir faaliyet olması dışında, sosyal politika bilimi içerisine giren ve sosyal amaca dönük faaliyet alanlarını da kapsayan karmaşık bir yapısı vardır.

Çalışma eylemi ile ilgili bu anlamlandırma sürecinin geçmişten bugüne yaşadığı değişim sürecini izlemek, bugün çalışma kavramı içinde tartışılan sosyal amaca dönük-sosyal çalışma- faaliyetlerinin ve bu faaliyetler etrafında şekillenen yeni çalışma alanlarının değerlendirilmesine derinlik kazandıracaktır.

B- Geçmişten Bugüne Çalışma Kavramının Yaşadığı Değişim Süreci

Çalışma nedir? Sorusu, “Çalışmanın tarihsel anlamı” olarak ele alındığında daha karmaşık hale gelmektedir. Çünkü tarihsel süreç içerisinde toplumsal yapıları etkileyen köklü değişimler çalışma kültürü ve anlayışını değiştirmiş, dolayısıyla her döneme özgü farklı çalışma amaç ve anlamları ortaya çıkmıştır. Örneğin; antik çağ’da çalışma olgusunu şekillendiren sosyo-ekonomik kavram, kölelik olmuştur (Bozkurt, 2011:6). Dolayısıyla çalışmak; toplumda onursuz bir uğraş olarak kabul edilmekle birlikte, geniş bir kitleyi ve köleleri ifade etmiştir. Bazı toplumlarda elit tabaka olmanın esası ise boş vakit sahibi olmaktır. Aristo ve Platon, çeşitli söylemlerinde bedensel çalışmaya sadece köleler ve köylülerin yapacağı olumsuz anlamlar yüklerken, soyluların öğrenme ve sanat gibi zihinsel işlerle uğraşmaları gerektiğini savunmuştur. Hıristiyanlık kültürünün ilk dönemlerinde ise çalışma, Tanrı’nın insanlara verdiği bir cezadır.

Feodal düzene geçilmesi ile birlikte çalışmak serflerin işi olarak görülmüştür. Köleler gibi her yerde alınıp satılabilecek mallar olmayan ve çalıştıkları toprağa, dolayısıyla toprak sahibi senyörlere bağımlı olan serflerin çalışma amacını ise; sağlık, güvenlik ve yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması karşılığında toprak sahibi için üretmek oluşturmuştur.

Feodal düzenin bir parçası olan loncalarda ise farklı bir çalışma anlayışı görülür. Halen lordlar veya kralın sahip olduğu şehir toprakları üzerinde feodal hukuk ve inanç sistemi ile idare edilen şehir tüccarlarının, kendi içlerinde yardımlaşma ve feodal beylere karşı dayanışmasını amaçlayan

ekonomik ve sosyal kuruluşlar şeklinde oluşan loncalar, zaman içerisinde usta-kalfa ve çırak yapılanmasının geliştiği meslek kuruluşlarına dönüşmüştür (Bozkurt, 2011:18).

18. yy. çalışma kavramı açısından en önemli değişim sürecinin başlangıcı kabul edilebilir. Endüstri devrimi ile birlikte sanayi toplum yapısına geçilmesi, çalışmanın anlam ve amacını da kökten değiştirmiştir. Sanayi toplumunda çalışma, toplumsal örgütlenmenin tarihsel süreçte hiç olmadığı kadar merkezine oturmuştur (Yazıcı, 2010:81). Çalışmak, sanayi öncesi toplum yapılarındaki gibi kölelerin, köylülerin ve alt sınıfların zorunlu olarak yaptıkları bir faaliyet olarak görülmekten çıkmış, dönemin özgürlük anlayışının sembolü haline gelmiştir.

Tarıma dayalı geleneksel toplumda üretim, evlerde el tezgahlarında yapılırken, endüstri devrimi, üretimi kitle halinde gerçekleştiren fabrikalara taşımıştır. Merkezileşen fabrikalar daha büyük miktarda malın, daha ucuza üretimini gerçekleştirmiştir. Fabrikaların buhar gücüyle çalışan makineleri karşısında rekabet edemeyen lonca sistemi ve ev üretimi işlevsiz hale gelmiştir. Bu sistemin usta ve kalfaları da kendi tezgahlarını bırakarak fabrikalarda nitelikli işçiler olarak çalışmaya başlamışlardır. Onların yanında hiçbir mesleki bilgisi olmayan ve tarımdan gelen köylüler de fabrikaların niteliksiz işçileri olmuşlardır (Hall, 1986: 28; Koray&Topçuoğlu, 1987: 9; Ekin, 1989:3).

Böylece, kendi işlerinde ücretsiz çalışan işgücü, fabrikalarda belirli kuralara bağlı olarak düzenlenmiş modern anlamda “iş” le tanışmıştır. Modern anlamda iş, işgücünün belli bir ücret karşılığında, belli bir işverene yine işverenin koyduğu çalışma esasları çerçevesinde, emeğini sunması ya da kiralaması şeklinde ortaya çıkmıştır.

Liberal anlayış da işçi olmak; ekonomik özgürlüğe sahip olmak, toplumun bir vatandaşı ve yetişkin bir üyesi olmanın sembolüdür. Ancak hemen belirtmek gerekir ki buradaki özgürlük; işçinin bir makine gibi algılandığı, dolayısıyla hangi işin nasıl, hangi saatlerde ve ne kadar ücretle yapılacağına -makine sahibinin- sermayedarın karar verdiği ve henüz müdahalecilik akımının başlamadığı yıllarda, hiçbir koruyucu düzenlemenin olmadığı, çalışma koşullarının tamamen sermayedar tekeline bırakıldığı bir özgürlük, bir diğer ifadeyle esarete bağlı bir özgürlüktür.

İşçinin bir makine gibi çalışmak zorunda kalırsa daha verimli olacağını savunanların aksine, “insancıl” bir azınlık her zaman tersini savunmuştur: “İnsan bir makine olmadığından yaptığı işi sevmek zorundadır ve verebileceğinin en iyisini vermek için işletme hedeflerine katılmalı” (Gorz, 2007:85), hatta ücreti ve çalışma koşulları konusunda söz sahibi olmalıdır. Bunun için öncelikle işverenle rekabet edebilecek konuma gelmelidir. Sanayi kapitalizminin erken dönemlerinde bir kısım azınlığın savunduğu bu görüş, zamanla pek çok işçi kesimi arasında yaygınlaşmış, sendikal hareket ve müdahalecilik akımı başlamış, işleyişi kendi haline bırakılan piyasanın 1929’da krize girmesi ile birlikte de Keynesyen refah devleti anlayışı benimsenmiştir.

Endüstri toplumlarındaki seri üretimin, çalışanı makinelerin bir uzantısı olarak gören yaklaşımının çalışan açısından çok tartışılan; stres, yabancılaşma, fiziksel ve ruhsal hastalıklar gibi sonuçları, çalışma yaşamının insanileştirilmesi ile ilgili paradigmaları da gündeme getirmiştir. 1930’lu yıllardan itibaren özellikle Hawthorne çalışmalarının etkisi ile işletmelerin insani yanı ve paternalist yönetim uygulamaları gündeme gelmeye başlamıştır. 1950’li yıllarda ise yöneticilerin dikkatini, çalışanın içsel potansiyelini ortaya çıkaracak yönetim uygulamaları ve örgütsel yapı tartışmalarını başlatan Maslow ve McGregor gibi düşünürler çekmiştir (Bozkurt, 2011:28). Özellikle McGregor’un çalışanın niteliklerinden organizasyonun tümüyle faydalanmadığı, yönetimin çalışanına güvendiğinde ve sorumluluk verdiğinde çalışanın yüksek bir motivasyon, bağlılık ve verimlilik göstereceği görüşü; “insan” unsurunun organizasyonun bir değeri olarak benimsenmesi anlayışını kuvvetlendirmiştir. Bu dönemden itibaren organizasyonlara değer katan ve rekabet üstünlüğü sağlayacak en önemli kaynağın insan kaynağı olduğu görüşü ve bununla birlikte kuvvetlenen insan kaynakları yönetimi anlayışı ise çalışmaya ilişkin değerlerde bir takım farklılaşmalara sebep olmuştur. O döneme kadar bireyin sadece gelir elde etmek amacıyla yaptığı çalışma faaliyetinin yanında “sosyal motivasyon amaçlı” çalışmaya da önem verdiği görülmektedir (Keser, 2010:374).

Sanayi devrimi öncesi ve sonrasında çalışmaya ilişkin değerlerde yaşanan birtakım farklılaşmaları bir kenara bırakırsak, çalışma kavramının değişimine ilişkin birinci büyük dalgayı; çalışmanın amacını salt gelir

elde etmeye bağlaması ve “iş” kavramıyla “çalışma” kavramını bütünleştirmesi nedeniyle sanayi devrimi ve bu devrimin düşünsel ortamını oluşturan liberalizme bağlayabiliriz. Çalışma kavramının yeniden sorgulanmasına sebep olan ve çalışmaya ilişkin yeni trendlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan ikinci büyük dalga ise 1970’li yılların başında yaşanan ve akabinde refah devletinin krize girmesiyle sonuçlanan gelişmelere bağlanabilir.

1970’lerin başlarına gelindiğinde, ekonomide yaşanan sorunlar ve 80’li yıllardan itibaren hızla yayılan neo-liberal küreselleşme süreci, müdahaleci refah devletini sıkıntıya sokmuş, 1970’li yıllarda başlayıp, 80’li ve 90’lı yıllar boyunca da devam eden gelişmeler, müdahaleci devletin üzerindeki sosyal sorumlulukların azaltılmasına yönelik arayışları beraberinde getirmiştir. Bu dönemden itibaren küreselleşme ve onun felsefesi olan neo-liberalizm ile birlikte, refah devletinin ve sosyal politikaların sorgulanır hale geldiği, son çeyrek yüzyıla kadar, neredeyse tamamı devlet tarafından üstlenilen sosyal görevlerin bir kısmının devlet yanında başka kurumlara doğru kaydırılmaya başlandığı, dolayısıyla refah gereksinimlerinin karşılanmasında aktörlerin değişmeye başladığı bir sürece girilmiştir (Özdemir, 2007:373). Refah devletinin sosyal görevlerinin devletin piyasa üzerindeki etkinliğinin azalmaya başlamasıyla birlikte el değiştirmesi ise, sanayi devriminden sonra çalışma kavramına ilişkin yeni trendlerin ortaya çıkışındaki en büyük dönüm noktası olacaktır.

C- Çalışmaya İlişkin Yeni Trendler

Uygarlığın başından itibaren, insanın yaşamının geniş bir bölümüyle çalışmanın etrafında yapılandığı; avcılıktan, toplayıcılığa, ortaçağdaki zanaatkârlardan geçtiğimiz yüzyıldaki bant sisteminde ve kitle üretiminde başrol oynayan işçiye kadar, çalışmanın bireyin yaşantısının çok önemli bir parçası olduğu bilinmektedir. Günümüzde ise ilk kez insanoğullu üretim sürecinden sistematik olarak elenmeye başlamıştır. Bir yüzyıl bile geçmeden kitle sistemine dayalı üretim sisteminden, yeni nesil bilgi ve iletişim teknolojileri vasıtasıyla çalışma şekillerine doğru bir değişim gerçekleşmektedir. Zeki makineler sayısız görevleri üstlenerek insanoğullunun yerini almakta, bu durum mavi ve beyaz yakalı işçilerin istihdam dışına çıkmasına yol açmaktadır (Rifkin, 1995:3). Günümüzde özellikle

teknolojiyi üretim sürecinde etkin kullanan gelişmiş ülkelerde el emeğiyle çalışan insanların oranının gittikçe azaldığı görülmektedir.

Sanayi devriminin kitle üretim sistemi içerisinde fabrikalara taşıdığı salt gelir elde etme odaklı çalışma anlayışı, teknolojinin üretim sürecine dahil olmasıyla birlikte değişime uğramış, 70'li yıllardan itibaren Dünya ölçeğinde yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeler ise çalışmaya ilişkin yeni anlam arayışlarının başlangıcını oluşturmuştur. Bu gelişmeler çalışmanın geleceği hakkında birçok yeni alternatiflerin geliştiğini göstermektedir. Gelecekte nasıl bir çalışma şekli olacak? Sanal işgücü gerçek işgücünün yerini mi alacak? Sanal ofisler işyerlerinin yerine geçerek, çalışma ortamları ortadan mı kalkacak (Keser, 2010:368)? Ve nihayet teknolojinin üretim sürecinde yer almasıyla artan bu boş zamanda yapılacak “yeni işler” neler olacak?

Bugün çalışma kavramının sonunun geldiğini ileri sürenlerin sayısı az değildir. Jeremy Rifkin, “çalışmanın sonu” tartışmalarını ortaya atan ilk kişidir. Rifkin, çalışmanın anlamındaki değişimi aynı isimli kitabında tartışmaktadır¹. Gorz’un deyimiyle; Michel Agliatta’nın “ücretli toplumu”, Arendt’in “çalışma toplumu” ortadan kalkıyor olmasına karşın Rifkin’in iddiası olan “çalışmanın sonu” ile ortadan kalkan kesinlikle antropolojik ve felsefi anlamdaki çalışma değildir. Gorz, gelecekte “çalışma”nın üç farklı şekilde gerçekleşebileceği ihtimalinden söz etmektedir. Bunlar (Gorz, 2002:81):

- Makro-sosyal çalışma: Organize bir toplum, insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak için üretim.
- Mikro-sosyal çalışma: Bireysel odaklı organize ve gönüllü çalışmaya dayanan bir çalışma. Bu çalışma temel ihtiyaçları karşılama dışında kendini gerçekleştirilmeye dayanan bir çalışmayı içerir.
- Özerklik aktiviteleri: Daha çok bireylerin, ailelerin ve grupların isteklerine dayalı çalışma. Bu tür çalışma kolektif ya da bireysel tercih şansı verir ve çalışmaya daha fazla anlam kazandırır.

1 * Bkz. Jeremy Rifkin; the End of Work: The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era, Volume 9, No.1, New York, 1995.

Çalışmanın anlamında yaşanan değişim tartışmalarında, birey için çalışmanın önem derecesinin azalması gibi konular incelenirken, “çalışmanın geleceği”ne ilişkin bazı saptamalardan da söz edildiği görülmektedir. Furnham’a göre; “Maddi temele dayanan iş görmeye ilgi azalacak, bireyler sadece gelir elde etmek için değil, aynı zamanda yaşam kalitesi doğrultusunda çalışacaklardır. Bununla birlikte; çalışma, daha esnek ve daha fazla cinsiyet değişkeninden bağımsız olarak bölünecek, bireysel gelişme ve iyi yaşam düşüncesi ağırlık kazanacak, ruhsal ve fiziksel koşullar daha fazla önem kazanacaktır. Ayrıca çalışma dışı yaşama da ilgi artacak, merkezi yaşam ilgisi olarak “iş” değer kaybedecek, yaşam kalitesi düşüncesi önem kazanarak, rutin ve değişime kapalı işler değer yitirecektir. Sonuçta çalışanlar işe yönelik tutumlardan uzaklaşacak ve etik önceliklere önem vereceklerdir.” (Furnham, 1997:688).

Charles Handy göre ise; “Örgütte çalışan işgücü sayısı günümüze oranla azalacak, daha az çalışma söz konusu olacak, bürokrasi azalacak, örgütlerde profesyonel ve uzman ihtiyacı artacak, gönüllü örgütlerde görev alma yaygınlaşacak, imalat ve üretim azalacak, eğitime olan talep artacak, örgütlerde yeniden yapılanma söz konusu olacaktır.” (Furnham, 1997:688). Gorz’un yukarıda ifade edilen “mikro sosyal çalışma”sına benzer şekilde, Handy’nin çalışmanın geleceği konusundaki, özellikle gönüllü örgütlerde görev almanın yaygınlaşacağına ilişkin öngörüsü, bugün faaliyet alanları ve kapsamları gittikçe genişleyen sosyal girişimlerle birlikte doğrulanmış gözükmektedir.

Görüldüğü gibi, çalışma kavramı; zaman ve mekana göre sabit veya evrensel bir anlamı olmayan bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden daha önce de ifade edildiği gibi bu kavramın tanımlanmasında bazı güçlüklerin olduğu kabul edilmektedir. Ancak, tanımlamada yaşanan güçlükler, eksiklikler ve günümüzde çalışmanın değişen anlamına ilişkin teorik tartışmalar göz önüne alınarak burada incelenen konu çerçevesinde çalışma, “Bireyin bedensel, zihinsel ve/veya ruhsal enerji harcarak maddi ve/veya manevi bir kazanç karşılığı kendisi ya da başkaları için değerli mal ve hizmetler ürettiği sosyal amaçlı ve sürekli bir sosyal faaliyet” olarak ele alınacaktır. Dolayısıyla bu bağlamda çalışma, ücretli çalışmanın yanında gönüllü ve sosyal amaçlı çalışmayı da kapsamaktadır.

II- KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK VE SOSYAL AMAÇLI ÇALIŞMA

1980 sonrası dönem, neo-liberal küreselleşme sürecinin; ekonomik, politik, sosyal, kültürel, hukuksal ve benzeri tüm alanları etkilediği ve değişime zorladığı bir sürecin başlangıcı olmuştur. Bu değişim sürecinin bir sonucu olarak devletin sosyal sorunlarla mücadelede etkinliğinin azalma eğilimine girmesi üzerine, yeni dönemin koşullarına uyum sağlamak amacıyla küreselleşme sürecinin yarattığı sosyal sorunların çözümüne yönelik olarak, sivil toplumun hatta bizzat işletmelerin kendi çözüm arayışlarına başvurduğu görülmektedir. Bu durum, bir yandan sosyal refahın devlet dışında, üçüncü sektör diye tabir edilen, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar (sivil toplum kuruluşları) aracılığıyla sağlandığı sosyal sorumluluk anlayışını yeniden tarih sahnesine çıkartırken; diğer yandan da sosyal sorumluluğun işletmeler aracılığıyla yürütüldüğü, bir diğer ifadeyle kurumsallaştırıldığı; kurumsal sosyal sorumluluk anlayışını ortaya çıkarmıştır.

Kâr amacı gütmeyen kuruluş olarak ifade edilen sivil toplum kuruluşlarının, tarih içinde, devlet sosyal alana el atana kadar, sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasında büyük rol üstlendiği bilinmektedir. Ne var ki, toplumların giderek gelişmesi, sanayileşmenin doğuşu, yeni sınıfların ortaya çıkışı (işçi-işveren), teknolojinin gelişimi ve üretim sürecinde etkinliğinin artması ve sosyal sorunların giderek sivil toplum kuruluşlarının içinden çıkamayacağı kadar büyümesi, bu alana büyük ve güçlü bir kurum olarak devletin müdahale etmesini doğurmuştur. Keynesyen refah devletinin sorgulanmaya başlandığı yakın geçmişte ise, sivil toplum kuruluşları, sosyal politikanın sağlanmasında, devletin yanında yeni bir yöntem olarak tekrar ilgi görmeye başlamıştır (Özdemir, 2007:374).

Sivil toplum kuruluşlarının artan önemi ve kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının işletmeler temelinde yürütülmeye başlanması, geleneksel anlamıyla çalışma kavramının da yeniden sorgulanmasına sebep olmuştur. Bugün artık sivil toplum kuruluşlarında ve “sosyal kâr” amaçlı işletmelerde gelirin birincil amaç olmadığı, sosyal amaca dönük çalışma biçimlerinden söz edilmektedir.

A- Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışı

İşletmelerin sosyal sorumluluğunu ifade eden kurumsal sosyal sorumlu-

luk anlayışı, 1990'lı yıllardan itibaren gelişen bir olgudur. Esas olarak “işletmelerin tüm faaliyet ve etkinliklerini, etkileşimde bulunduğu paydaşları dikkate alarak biçimlendirmesi” anlamına gelen kurumsal sosyal sorumluluk, son yıllarda yaygın bir biçimde gündeme gelmeye başlamıştır.

Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmelerin üretim odaklı olduğu, faaliyetlere verimlilik ve ekonomiklik perspektifinden bakıldığı Adam Smith'in maksimum kâr anlayışının yerini topluma sorumlu davranılması anlayışına bırakmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Peltekoğlu, 2001:179).

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, son yıllarda OECD ülkelerinde yaygın olarak gündeme gelmekle birlikte üzerinde uzlaşa sağlanamayan, gelişim sürecindeki bir kavramdır. Bu kavramla esas olarak bir işletmenin çevre, toplum ve ilişkide bulunduğu tüm paydaşlara (iç ve dış paydaşlar) karşı sorumluluk bilinci içinde üretim ve faaliyette bulunması kastedilmektedir (Ersöz, 2009:88). Diğer bir tanımda ise, kurumsal sosyal sorumluluk; işletmelerin, topluma olan etkilerini iyileştirmek amaçlı bir yaklaşımla, ticari politika ve uygulamalarına sosyal ve çevresel konuların entegre edilmesi olarak açıklanmaktadır (UN, 2004: 22). Kavram, global ekonomide işletmelerin, istihdam ve refah yaratmanın ötesinde daha büyük bir rol oynadıkları ve sürdürülebilir kalkınmaya olan desteği anlamını taşımaktadır. Bir diğer ifadeyle, işletmelerin amacı sadece hissedarlara gelir, çalışanlara ücret, tüketiciler için ürün ve hizmetler sağlamak olmamalı, işletmeler sosyal ve çevresel sorunlara ve değerlere sahip çıkmalıdırlar.

Kurumsal sosyal sorumluluğun yukarıdaki şekilde birçok tanımı olmakla beraber, bu tanımların çoğunda ortak olan dört unsurdan söz etmek mümkündür (Sönmez, 2004:479).

- İşletmelerin kâr elde etmek için mal ve hizmet üretmelerinin ötesinde sorumlulukları vardır.
- Bu sorumlulukların içinde, işletmelerin ortaya çıkmasına katkıda buldukları sosyal problemlerin çözümüne katkıda bulunmak da vardır.
- İşletmeler sadece hissedarlara karşı değil, sosyal paydaşlar olan çevreye karşı da sorumludurlar.

• İşletmeler sadece ekonomik değerlere odaklanmamakta, daha geniş anlamda insani değerlere hizmet etmektedir.

21. yüzyılda artık toplumlar, sosyal sorumluluğu yalnızca bireylerden değil, şirketlerden de beklemektedir. Dolayısıyla, şirketler için artık sadece iyi ve kaliteliyi üretmek yeterli değildir; üretirken kaynakları korumaları ve sürdürülebilir kılmaları da gerekmektedir. Şirketlerin başarısı ise, artık yalnız ticari kriterlerle değil, sosyal sorumluluk kavramıyla, yani topluma ne oranda katkı sağladıklarıyla da ölçülmektedir.

Şirketler günümüzde toplumsal sorumluluklarına iş stratejilerinin ve kurumsal kimliklerinin bir parçası olarak bakmaya başlamışlardır. Bu durumun iki temel nedeni vardır. Birincisi, çalışanların artık sadece maddi kazançlar için değil, inandıkları bir şey için ve yaşadıkları dünyanın gelişimine katkı sağlamak için de çalışmak istiyor olmalarıdır. İkincisi ise artık bir ürünün sadece maddi değeri ve kalitesinin onun satın alınması için yeterli olmamasıdır. Tüketiciler artık satın alma kararı verirken üretici şirketin faaliyetlerini de takip etmektedir. Bu nedenle şirketler artık faaliyetlerini çok iyi gözden geçirmeli ve çevrelerini nasıl etkilediklerini tespit etmeli; ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimine katkıda bulunacak projeler geliştirmelidirler (Tatarı, 2003:3).

İşletmelerin sosyal sorumlu davranışları tüketicilerin kararlarını etkilediği kadar, işletmelerin imajı ve çalışanların motivasyonuna da olumlu etkilerde bulunmaktadır. Ancak sosyal sorumluluk gönüllü uygulamalardır ve yasal düzenlemelerin ötesinde insana ve çevreye yatırım yapmayı gerektirmektedir. Bu nedenle işletmeler sponsorluk gibi genellikle daha az maliyetli olan ve işletmelere prestij sağlayacağına inandıkları bazı halkla ilişkiler faaliyetlerini sosyal sorumluluk olarak nitelendirmekte ve kamuoyuna sunmaktadırlar (Kağncıoğlu, 2009:126). Bununla birlikte, işletmelerin en yakın çevresinde bulunan ve en temel paydası olan çalışanlarına karşı sorumlulukları sosyal sorumluluğun temelini oluşturmaktadır.

Toparlamak gerekirse kurumsal sosyal sorumluluğun ardındaki temel fikrin; “işletmelerin sosyal iyileşme için çalışma zorunluluğu” olduğu söylenebilir. İşletme yönetiminin gönüllü olarak aldığı kararların ve attığı adımların kamunun ve işletme çalışanlarının refahını yükseltmesi hedeflenir. Bu bakış açısıyla kurumsal sosyal sorumluluk anlayışı;

- Sadece bir hayırseverlik çeşidi değildir. Uzun vadeli amaçları destekleyen tutarlı bir politikadır.
- Sadece bir proje değildir. Sosyal ihtiyaç ve konuları saptamayı amaçlayan bir yönetim yaklaşımıdır.
- Bir çeşit harcama değildir. Geri dönüşümü olan bir yatırımdır.
- Kâr getirmesi beklenen bir yatırım değildir. Sadece kârlılığı sağlayacak ve koruyacak bir yatırımdır.

B- Üçüncü Sektörün Yükselişi ve Sosyal Amaçlı Çalışma

Çağdaş demokrasiler, başlıca üç sektöre ayrılmaktadırlar. Bu sektörlerden ilki; tüm çalışanları genel veya katma bütçeli idarelerde ve belediyelerde kamu hizmeti gören görevlilerden oluşan birinci sektör'dür. Bu sektöre kısaca kamu sektörü de denilmektedir. İkincisi; kâr amaçlı özel sektördür. Devletin ekonomik gücünü asıl bu sektör oluşturur. Üçüncüsü ise, vatandaşların kâr paylaşma amacı gütmeksizin, gönüllü olarak kamu görevlerine (devlet hizmetlerine) katılımını gerçekleştiren vakıf ve dernek gibi gönüllü kuruluşlardan oluşan üçüncü sektördür (Baloğlu, 1994:9). Bu sektöre vakıf ve derneklerin yanı sıra; platform, grup, hareket ve inisiyatifleri de ekleyebiliriz. Bu sektörde yer alan örgütlerin, kullanım alanına bağlı olarak farklı kavramlarla ifade edildiği görülmektedir. Bu sektöre “vatandaşlar sektörü”, “gönüllü kuruluşlar sektörü”, “üçüncü sektör”, “sivil toplum kuruluşları sektörü de” denilmektedir. Bu üç sektör; ülkelerin sosyo-ekonomik temellerini oluşturduğu gibi dünya ölçeğinde yaşanan gelişme ve değişimlerden de doğrudan etkilenmektedir.

Küreselleşme ve onun felsefesi olan neo-liberalizm ile birlikte, refah devletinin ve sosyal politikaların sorgulanır hale geldiği, son çeyrek yüzyıla kadar, neredeyse tamamı devlet tarafından üstlenilen sosyal görevlerin bir kısmının, devlet yanında başka kurumlara doğru kaydırılmaya başlandığı, dolayısıyla refah gereksinimlerinin karşılanmasında aktörlerin değişmeye başladığı gözlenmektedir (Koray, 2003:73). Bu bağlamda kurumsal sosyal sorumluluk anlayışı olarak beliren anlayış içerisinde; devlet müdahalesini sınırlama amacına dönük olarak, refah devletinin sosyal görevlerinin “piyasalar” a kaydırıldığı görülmektedir. Ancak, asıl amacı kâr elde etmek olan özel sektör içinde faaliyet gösteren -kurum-

sal sosyal sorumluluğa sahip- işletmelerin tek başlarına sosyal sorunlarla mücadelesi; hem işletme bilincine ideolojik olarak aykırı düşmekte, hem de yeterli olmamaktadır. Bu bağlamda devletin üzerindeki sosyal görevlerin üstlenilmesi konusundaki ikinci yönelim, özel sektörden çok farklı bir biçimde faaliyet gösteren üçüncü sektöre doğru olmuştur.

1970'lerden sonra devletin sosyal refah hizmetlerinin sunumuna olan katkı ve sorumluluğunun zayıflama sürecine girmesi, kâr amacı gütmeyen kuruluşları yeniden tarih sahnesine çıkararak, üçüncü sektörün yükselişine zemin hazırlamıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde paradigma değişiminin bir parçası olarak son yıllarda daha yoğun bir şekilde yaşanmakta olan “üçüncü sektör”ün bu yükselişi ise; toplumların temel yapısındaki değişimi yansıtmaktadır.

Modern sivil toplum kuruluşlarını içinde barındıran üçüncü sektör; 1980'lerden itibaren özellikle gelişmiş Batı ülkelerinde sosyal politikanın sağlanmasında yeni bir yöntem olarak tekrar ilgi görmeye başlamıştır. Merkezi yönetim, yerel yönetimler ve üçüncü sektör arasında hizmet paylaşımı ortaya çıkmış, devletin üçüncü sektörle ileri düzeyde işbirliği yaptığı gözlemlenmiştir. Devlet, bazı hizmetleri üretmek yerine üçüncü sektörden almayı tercih etmiştir. Özellikle 1970'lerden sonra canlanmaya başlayan bu süreç, çoğu ülkede karma refah hizmetlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Özdemir, 2007:387).

Bugün gelişmiş refah devleti olarak kabul edilen ülkelerde, devletin üçüncü sektör ile ileri düzeyde işbirliği yaptığı gözlenmektedir. Özellikle 1970'lerden sonra, bu sürecin bilinçli bir şekilde canlanmaya başladığı, üçüncü sektörün çoğu ülkede karma refah hizmetlerinin önemli bir kısmını oluşturduğu bilinmektedir.

İçerisinde bulunduğumuz 21. yüzyılın küresel dünyasında da; ekonomik, sosyal, kültürel vb. amaçları gerçekleştirmek için çeşitli alanlarda kurulan ve faaliyetlerini yürüten üçüncü sektör kuruluşlarının sayısı hızla artmıştır. Böylece, milli ekonomide önemli düzeylerde yer almaya başlayan sivil toplum kuruluşları, ulusal ve uluslararası arenada karar alma mekanizmalarını çeşitli düzeyde ve şekilde etkilemeye başlamışlardır. Bu bağlamda, sivil toplum kuruluşlarının; sorunların saptanması, yeni değerler ve normların ortaya konulması, ihtiyaçların karşılanması, uluslararası

çatışma ve anlaşmazlıkların çözümü ve uluslararası ittifakların (işbirliklerinin) oluşturulması ve toplumsal sorunların çözümünde önemli roller üstlenmesi gibi küresel konulara karşı duyarlılıkları ve etkileri artmıştır.

Başta ABD, İngiltere ve Fransa olmak üzere birçok ülkede, yapılan yasal ve yönetsel değişikliklerle, devletin sosyal refah hizmetlerindeki finansman ve denetim sorumluluğu devam ederken, hizmetlerin üretim ve dağıtım sorumluluğu üçüncü sektöre devredilmeye başlanmıştır. Diğer yandan, üçüncü sektörün yükselişinde, küreselleşme sürecine paralel olarak başka faktörlerin de etkili olduğu belirtilmektedir. Örneğin, kâr amacı gütmeyen kuruluşlara sosyal refah sorumluluğunun verilmesi ile genel olarak organizasyonların yeniden yapılanması süreci arasında çarpıcı bir bağ olduğu ileri sürülmektedir. Bilindiği üzere, son çeyrek yüzyıldır, işletmeler esnekliklerini artırmanın yollarını aramış, bu amaçla dışsallaştırma (taşeronluk) ve tam zamanında üretim gibi metotlara başvurmuşlardır. Devletler de benzeri bir gereksinim hissetmiş, kendisini daha esnek kılan küçük ölçekli kâr amacı gütmeyen kuruluşların özel yeteneklerinden yararlanmışır (Özdemir, 2007:388). Yine, 1970’li yıllardan sonra gözlenen kamusal hizmetlerin özel sektöre devri sürecinin de, üçüncü sektörün gelişiminde etkili olduğu, bu hizmetlerin bütünüyle özel kesime devredilmesinin mümkün olmaması ve bunun toplumda sosyal huzursuzluklar doğuracağına inanılması nedeniyle, piyasalaşmaya daha yumuşak bir geçişin sağlanmasında üçüncü sektörün gündeme geldiği de ifade edilmektedir (Ersöz, 2000:20).

Sosyal sorunlarla mücadelede özel sektörden amaç ve faaliyet noktasında tamamen farklı bir yapılanma olan üçüncü sektörün gelişimi, yeni bir çalışma alanının ve dolayısıyla bu alanda kullanılmak üzere yeni bir insan gücü ihtiyacının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kâr amacı gütmeyen kuruluşların sosyal amaca hizmet eden faaliyetlerinde görev alacak bu insan gücü, yine özel sektör çalışanlarından farklı olarak sosyal bir amacı gerçekleştirmek için çalışacak ve birincil amacı gelir elde etmek değil, çalıştığı kuruluşun amaçlarına paralel bir şekilde sosyal amacın gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak olacaktır. Bu yeni çalışma alanı daha önce de ifade ettiğimiz; Gorz’un gelecekte “çalışma”nın üç farklı şekilde gerçekleştirilebileceği ihtimaline ilişkin öngörüsünde bahsettiği; “organize

ve gönüllü çalışma odaklı makro ve mikro sosyal çalışma” düşüncesini doğrular niteliktedir.

Üçüncü sektörün en önemli insan kaynağı; üye ve gönüllülerden oluşmaktadır. Dolayısıyla üçüncü sektör içinde faaliyet gösteren kâr amaçsız kuruluşların gücü ve etkinliği, sosyal amaçlı çalışma faaliyeti içerisinde doğrudan veya dolaylı olarak yer alan üye ve gönüllülerinin sayısı ve etkinliği ile doğru orantılıdır (Özden, 2008:57). Üyeler; bu kuruluşların para kaynakları arasındadırlar. Düzenli olarak, yönetmelikte belirtilen şartlara uygun olarak bir araya gelirler, bazı konularda görüş bildirir ve yönetim kurulunu belirlerler. Bu açıdan üyeler, yönetimde etkin bir şekilde söz sahibi olma hakkına da sahiptirler. Ayrıca, üyeler bir de üyelik aidatı verirler. Bu aidatlar kuruluş için önemli bir mali kaynak oluşturabilir. Üyelik aidatları, üçüncü sektör için bir maddi gelir kaynağıdır. Hatta bazı sivil toplum kuruluşları için en önemli gelir kaynağını oluşturur. Fakat sivil toplum kuruluşlarının geneli dikkate alındığında üyelik aidatlarının sembolik bir miktarda olduğu görülmektedir. Ancak sembolik olarak küçük bir miktar da olsa, üyelerin aidiyetini güçlendirme noktasında önemli bir işleve sahip olduğu söylenebilir.

Üçüncü sektörün insan kaynağından bir diğeri olan gönüllüler; mecburiyeti olmadığı halde ve herhangi bir maddi yarar beklemeden, sosyal sorumluluk bilinciyle toplumsal bir ihtiyacın görülmesine yardımcı olan kimselerdir. Burada gönüllükte esas olan şey sosyal amacı yerine getirmek ve karşılığında bireysel maddi menfaat beklememektir. Gönüllülerin üçüncü sektör içerisindeki herhangi bir sivil toplum kuruluşunda yapabilecekleri iş yelpazesi gayet geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu işlere örnek olarak; muhasebe ile ilgili işlere yardım etmek, bilgi işlem, internet sayfası hazırlama, üye ve potansiyel kitle ile iletişimin sağlanması, broşür dağıtma, toplantı-miting-konferans organizasyonu, aynı yardım toplama ya da dağıtma, v.s. verilebilir (Özden, 2008:59). Bu işler sivil toplum kuruluşunun kuruluş amacına ve faaliyet alanına göre daha da çeşitlendirilebilir.

Son olarak belirtmek gerekir ki; sosyal amaçlı çalışma faaliyetini yürüten insan kaynağını, potansiyel, ucuz işgücü olarak algılamak doğru bir yaklaşım değildir. Bu algı; çalışma kavramının sadece gelir amaçlı bir faaliyet olduğu anlayışından kaynaklanır.

C- Üçüncü Sektörde Kavramsal Dönüşüm: Sosyal Kâr Amaçlı Örgütlerin Ortaya Çıkışı

Çağdaş demokrasilerin üç temel dinamiğinden biri olan üçüncü sektörün birçok alanda önemi giderek artmakta; toplumsal ihtiyaçların karşılanması ve kamu ve özel sektörün eksik bıraktığı alanları doldurması açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak toplumsal ihtiyaçların sürekli artması ve köklü çözümleri gerektirmesi; üçüncü sektörde gerek kavramsal, gerekse uygulamada bir değişimi ve dönüşümü zorunlu kılmaktadır. Bununla birlikte, üçüncü sektör kuruluşları için kullanılan kavramlar ve yapılan tanımlamalar günümüzdeki birçok faaliyetleri açısından yeterli görülmediği gibi kavram karmaşasına da yol açmaktadır. Çünkü sektör sürekli bir gelişim ve dönüşüm içindedir.

Günümüzde küresel nitelik arz eden toplumsal sorunlarla mücadelede daha etkin ve köklü çözümlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda yalnızca belirli bağışlara bağlı kalarak sorunları çözmeye çalışmak hem örgütün sürdürülebilirliği hem de yapılan faaliyetlerin etkinliği açısından yeterli görülmemektedir (Sarıkaya, 2010:88).

Kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının gelişimiyle birlikte özel sektörün, üçüncü sektörün yükselişiyle birlikte de kâr amacı gütmeyen kuruluşların dahil olduğu sosyal sorunlarla mücadele sürecine daha etkin ve köklü çözümler üretme arayışı, her iki sektörü de birbirine yakınlaştırmıştır. Bu bağlamda üçüncü sektörde yer alan ve sosyal alanda önemli girişimlere imza atarak buradan kâr elde eden, dolayısıyla hem yaptıkları faaliyetler açısından hem de bunları paydaşlarıyla daha etkin bir şekilde paylaşabilmeleri açısından daha etkin olan sosyal kâr amaçlı örgütler şeklindeki yapılanmaların ortaya çıktığı görülmektedir.

Üçüncü sektörün temel mantığını yansıtan “kâr amacı gütmemek ilkesi” kamu yararı ilkesi ile iç içedir. Kâr amacı gütmemek, kurucularına kâr payı dağıtmamak anlamına gelmektedir. Esasında her tüzel kişi gibi üçüncü sektörde faaliyet gösteren kuruluşlar da hukuki mevzuata uygun olarak gelir getirici faaliyette bulunma hakkına sahiptirler (Baloğlu, 1994:55). Ancak ikinci sektörden farklı olarak, gelirlerini kurucularına veya yöneticilerine dağıtmak yerine, kuruluş amaçlarına yönelik olarak yine kamu yararına ve sosyal amaca dönük olarak kullanırlar. Üçüncü sektörü ikinci

sektörden ayıran, kârın elde edilme amacına yönelik bu temel farklılık, kâr kavramına sosyal olma niteliği kazandırmıştır. Böylelikle yaygın kullanım alanıyla bildiğimiz “kâr” kavramı, üçüncü sektör içinde “sosyal kâr” olarak anlam bulmuştur.

Sosyal kâr kavramı, üçüncü sektörde yaşanan hızlı gelişim ve dönüşümün bir ürünü olarak son dönemlerde tartışılan kavramlar arasında yer almaktadır. Kavramın kullanımına baktığımızda uzun bir geçmişinin olmadığı görülmektedir. Sosyal kâr kavramını ilk kez kullananların başında John A Miller (1989) gelmektedir. Miller, “Social Wage or Social Profit? The Net Social Wage and the Welfare State” adlı refah devletini ele aldığı makalesinde sosyal kâr kavramını kullanmıştır (Miller, 1989:82). Daha sonra literatürde çok fazla tartışılmayan kavram, son dönemde özellikle özel sektör-üçüncü sektör yaklaşması neticesinde ortaya çıkan sosyal kâr amaçlı örgütlerin hem uygulamada hem de akademik alanda ilgi görmeye başlamasıyla birlikte yeniden gündeme gelmiştir.

Üçüncü sektörde yaşanan değişim ve dönüşüm kavramsal olarak bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda “sosyal kâr” kavramı söz konusu sorunların ve kavram karmaşasının çözümlenmesinde önemli bir fırsat olarak görülmüş ve yeniden tartışılmaya başlanmıştır.

Sosyal kârın, sosyal gelirlere sosyal maliyetlerin çıkarılmasıyla elde edileceği ve farklı örgütlerde bu kavramın farklı şekillerde değerlendirilebileceği kabul edilmektedir. Kavram;

Sosyal Kâr = Sosyal Gelirler - Sosyal Maliyetler

şeklinde formüle edilmektedir (Gillian ve Golden, 2009:11). Dolayısıyla sosyal kâr ve finansal kâr kavramlarını birbirinden ayırmak gerekmektedir. Üçüncü sektör kuruluşlarının elde ettiği kârı finansal kâr olarak nitelendirmek doğru olmayacaktır. Çünkü kârın elde edilme mantığı, elde edildiği alan ve bunun paylaşımı farklı bir boyutta değerlendirilmektedir. Ayrıca bu kâr, yapılan gönüllü faaliyetlerin toplumdaki başarısının ve sürdürülebilirlik düzeyinin de bir göstergesi olarak kullanılabilir (Bery, 2001:12).

Sonuç olarak; sosyal sorunları ele almada geleneksel piyasa çözümlerinde ısrar etmek bir takım sorunları beraberinde getirebilme, maliyetleri

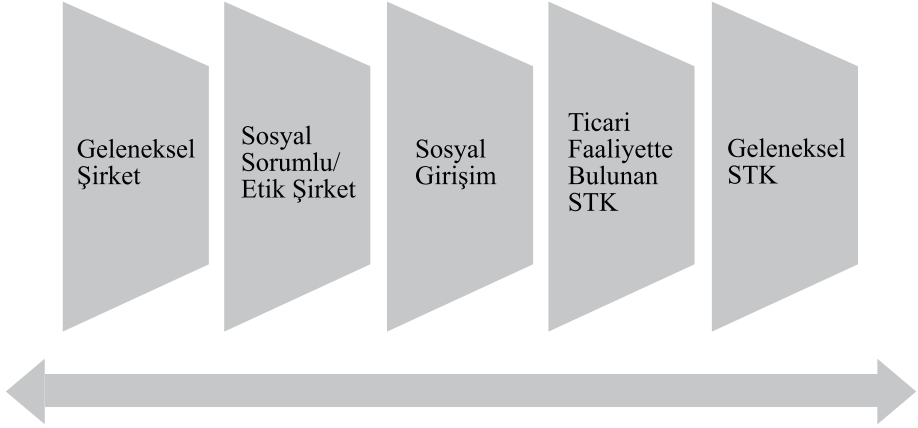
artırabilmekte ve sorunların daha da kompleks hale gelmesine yol açabilmektedir (Sarıkaya, 2010:92-93). Aynı şekilde üçüncü sektörde de geleneksel anlamdaki yönetim mantığı giderek artan sosyal sorunlara gerekli cevabı verememektedir. Dolayısıyla günümüzde üçüncü sektör kuruluşları misyonlarını sürdürülebilir bir biçimde gerçekleştirebilmek için yaratıcı ve girişimci faaliyetlerde bulunma ihtiyacı duymaktadırlar. Böylesi bir yükümlülük ise bu örgütleri, girişimci faaliyetlere yönelerek kâr elde etmeye ve kendi ayakları üzerinde durabilmeye itmektir.

III- YENİ BİR ÇALIŞMA ALANI OLARAK SOSYAL GİRİŞİMLER

Üçüncü sektör örgütlerinin hızlı bir değişim süreci içerisinde olduğuna, içinde buldukları rekabet ortamının gereklerini yerine getirebilmek için bağımsız bir şekilde hareket etmeye ve girişimcilik faaliyetlerinde bulunarak kendi finansal iç dinamiklerini yaratmaya çalıştıklarına daha önce değinmiştik.

Kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının özel sektör temelinde yaygınlaşmasıyla birlikte yeniden yükselişe geçen üçüncü sektör girişimcilik faaliyetlerinde bulunmaya başlamış ve yaşadığı bu değişim süreci özellikle son yıllarda daha fazla ilgi görmeye ve genişlemeye başlamıştır (Birch ve Whittam, 2008:439). Her şeyden önce üçüncü sektör kuruluşlarının girişimci faaliyetlerde bulunmaya başlaması, onları farklı bir yapılanma içerisine sokmuştur. Sosyal kâr amacına yönelik faaliyetlerde bulunmaya başlayan bu kuruluşlar, artık üçüncü sektörün kapsamı dışına çıkmakta; üçüncü sektör-özel sektör arasında yer alan karma (hybrid) bir yapıya bürünmektedir. Üçüncü sektörün sosyal amacını taşıdığı için “sosyal” olan, ancak özel sektör gibi girişim faaliyetlerinde bulunduğu için de “girişim” niteliği de taşıyan bu kuruluşlar, bu karma (hybrid) yapı içerisinde “sosyal girişim (social enterprise)” olarak tanımlanmıştır.

Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi; sosyal girişimler, üçüncü sektör diye tanımlanan, devletin dışında kalan ve kâr amacı gütmeyen geleneksel sivil toplum kuruluşları ve özel sektörü temsil eden ticari girişimler/şirketler (kâr amacı güden) arasında faaliyet gösteren girişimlerdir. Sınırları oldukça esnektir, bu yüzden de kâr amaçlı ve kâr amaçlı olmayan faaliyetleri melez bir şekilde gerçekleştirebilirler.

Şekil 1. Sosyal Girişim

Kaynak: TÜSEV, Sosyal Girişimler ve Türkiye İhtiyaç Analizi Raporu İstanbul, TÜSEV, 2011.

A- Sosyal Girişimlere Genel Bir Bakış

Geleneksel anlamda kâr amacı gütmeyen kuruluşlardan farklı görülen sosyal girişimler “sosyal bir amacı başarmaya çalışan, kâr amacı gütmeyen kuruluşların geleneksel gelir kaynaklarının (bağış ve gönüllü katılımı) yanında, ticari kazanç (hem kurucularının öz sermayelerinden hem de kamu ve özel işletmelerden) sağlayan özel girişimler” olarak ifade edilmektedir (Mair & Noboa, 2003:2’den aktaran Güler, 2010:62). Bununla birlikte; sosyal girişimlerde, kâr amacı gütmeyen sektörün geleneksel hayırsever, gönüllü ve hükümet destekli stratejilerinin yerine, kazanılmış gelirin ön plana çıktığı görülmektedir. Özetle sosyal girişimler, girişimci stratejilerle, kâr elde etmekten çok, hem ekonomik hem de sosyal değer taşıyan amaçlarını başarabilmek için, piyasa temelli yenilikçilik içeren yaklaşımları kullanmaktadır (OECD, 1999:10).

Sosyal girişimler, tek bir kuruluşun çatısı altında iki farklı hedefe ulaşmayı amaçlarlar: Toplumsal fayda sağlamak ve kâr elde etmek. Yüzeysel olarak bakıldığında çoğu sosyal girişim geleneksel bir sivil toplum kuruluşu veya şirket olarak algılanabilir. Ancak daha yakından incelendiklerinde bu kuruluşların temel özelliğinin misyonlarını gerçekleştirmek

olduğu, ticari faaliyetlerini ise misyonlarını gerçekleştirmek için araç olarak kullandıkları görülmektedir. Sosyal girişimler etik veya sosyal sorumlu şirketlerden işte tam da bu noktada ayrılmaktadırlar. Şirketlerin aksine sosyal girişimlerde başarı ölçütü elde edilen kâr değil, toplum üzerinde yaratılan olumlu etkidir. Bir diğer deyişle; ticari girişimcilikten farklı olarak sosyal girişimlerde kâr, patrona aktarılmaz; sistemin büyümesi ve amacı doğrultusunda daha yüksek fayda sağlanması için sistemin içinde kalır. Sosyal girişimleri bu şirketlerden ayıran bir diğer nokta ise; öncelikli olarak hissedarlarına değil, hizmet verdikleri topluluklara hesap vermek durumunda olmalarıdır.

Tarihsel gelişim süreci İkinci Dünya Savaşı'na dek uzanan sosyal girişimcilik kavramının uygulama boyutu Muhammet Yunus ile 1970'li yıllarda önem kazanmıştır. Nitekim, 1974 yılında gerçekleştirdiği eylemi ve düşüncesiyle; ekonomik, ideolojik ve siyasal önyargıları hiçe sayarak kendi projelerini kabul ettirmeyi başaran Muhammed Yunus'un uygulamaya taşıdığı "sosyal girişimcilik" kavramı, ona bu alanda 2006 yılı Nobel Barış Ödülü'nü getirmiştir.

Sosyal girişimcilik kavramının kurumsallaşmasında ise, 1980 yılında William Drayton tarafından kurulan ASHOKA'nın önemli bir payı olmuştur. Kuruluş amacı "sosyal girişimciliği" desteklemek ve bir sektör olarak algılanmasını sağlayarak bu sektörü destekleyen mekanizmaları oluşturmaya çalışmak olarak belirlenen ASHOKA; "sosyal değişimin toplumların içinden doğduğu" (Ashoka, 21 Nisan 2012) anlayışına vurgu yapmıştır.

Sosyal sorunların çözümünde iş dünyası prensiplerini uygulayarak, yöntem olarak girişimciliği esas alan, toplum ve insana faydalı değer yaratma odaklı olan, mevcut piyasa ekonomisine karşı olmayıp onunla birlikte/onun yöntemlerini kullanarak sahip olduğu iş modeli ile hiçbir dış yardıma ihtiyaç duymadan ekonomik anlamda bağımsız olan ve kâr elde eden, elde ettiği kârı da yine toplum için/sosyal amaca dönük kullanan sosyal girişimler, çalışma kavramında yarattığı anlam değişikliği ile son 20 yıldır sosyal politika literatüründe önemle tartışılan bir alan teşkil etmeye başlamıştır.

İş dünyası prensiplerinin sivil toplum ve sosyal değişime uygulanmaya çalışılması, son yıllarda sıklıkla karşılaşılan bir fenomen haline gelmiştir. Pi-

yasanın, sosyal ilerleme hedeflerini daha başarılı bir şekilde yerine getireceği yönündeki inanç, özellikle Matthew Bishop tarafından “How the Rich can Save the World” isimli kitabında ortaya atılan “philanthrocapitalism” (Filantrokapitalizm) kavramıyla daha da somutlaştırılmıştır. Sosyal girişimlerin gelişiminde, İngilizcede hayırseverlik anlamına gelen “philanthropy” kelimesi ile kapitalizm anlamına gelen “capitalism”in harmanlanmasından oluşan bir kavram olan “philanthrocapitalism” anlayışının ana fikri; kâr amacı gütmeyen kuruluşların kendilerine kaynak sağlama da hayırseverlik mekanizmasını kullanmalarından çok, piyasa kuralları çerçevesinde sosyal yatırımcı mantığı ile hareket etmeleri gerektiğidir (Bikmen&Meydanoğlu, 2006: 177).

Philanthrocapitalism kavramı; birebir aynı şey olmasa da sosyal girişimcilik, kurumsal sosyal sorumluluk ve girişim filantropisi ile yakından ilişkilidir. Bu bahsedilen filantropi türünde genellikle az sayıda birey tarafından kazanılmış olan büyük ölçekli kârlar, toplumsal dönüşüm yaratmak iddiası ve iş dünyasından alınan yöntemlerin kamu sektörü ve sivil toplum yöntemlerinden daha üstün olduğu inancı ile filantropi alanına sosyal yatırım yapılmaktadır. Bu durum kâr amacı gütmeyen üçüncü sektörün artık sosyal girişimler olarak ifade edilmesiyle de uyum göstermektedir.

Peki sosyal girişimleri üçüncü sektörden farklı olarak bu kadar önemli kılan nedir? Her şeyden önce sosyal girişimler etkin ve kaliteli sosyal hizmetler sağlayarak kamunun üzerindeki yükü almaktadırlar. Bununla birlikte yeni bir çalışma alanı ortaya çıkardıkları için yeni istihdam imkanları yaratmakta, ayrıca dezavantajlı grupların istihdamını sağlayarak topluma entegre olmalarına yardımcı olmaktadır. Sosyal girişimler birer piyasa aktörü olarak da ekonomik büyümeye katkıda bulunurlar; bireylerin bir araya gelmesini sağlayarak sosyal sermaye düzeyini yükselten sosyal girişimler, sivil toplum kuruluşları için sürdürülebilir mali kaynak yaratarak sivil toplumu ve dolayısıyla katılımcı demokrasiyi güçlendirirler (Tüsev, 2011:2).

B- Sosyal Girişimlerin Kaynakları: Yeni Sektörün Çalışanları

Bir örgütün sürdürülebilirliğinin en önemli kaynağını oluşturan finansal kaynaklar, sadece özel sektör işletmeler için değil, sosyal girişimler için de hayati önem taşımaktadır. Ancak buradaki temel fark, özel sektörde

finansal kaynağın sermayedarlar arasında paylaştırılması, sosyal girişimlerde ise sağlanan finansal kaynakların tekrar yatırıma yönlendirilmesidir.

Sosyal girişimciliğin önemli amaçlarından biri, girişimcilerin sosyal amaçları gerçekleştirebilmek için ticari beceri ve işletme yaratma bilgilerini kullanmaları ve ticari açıdan sürdürülebilir olmayı sağlamalarıdır. Bir başka deyişle, kâr amaçlı çalışmayan örgütlerde, ticari birimler oluşturulması ve bunların istihdam yaratmak ya da çeşitli sosyal amaçlar için kullanılması günümüz sivil toplum kuruluşlarının değer verdiği konulardandır. Nitekim, kaynak sağlama faaliyetleri (fundraising) kâr amacı gütmeyen örgütlerin girişimci bakış açısıyla hareket ettiklerinin açık bir göstergesi olarak düşünülmektedir (Güler, 2010:91).

Sosyal girişimler sadece finansal kaynaklar ile sürdürülebilirliğini sağlayamazlar. Finansal kaynaklara ek olarak, sahip olunan sosyal amaca kendini adanmış, sosyal girişimcinin destekçisi ve takipçisi olan ücretli çalışanlar ve gönüllüler de ayrı bir kaynak konumundadır. Nitekim bir örgütü yönetmede, sosyal değer yaratma ve bu hizmetin sağlanmasında sarf edilen çaba da, örgütün insan kaynaklarını oluşturan paydaşlar, mütevelli heyeti, çalışanlar ve gönüllülerden oluşmaktadır. Ayrıca, bu sektör içinde oluşmuş sosyal ağı ifade eden, sosyal girişimcinin sosyal sermayesi de, işin yürütülmesinde önemli bir kaynak niteliğindedir.

Sosyal girişimlerde zorlayıcı bir unsur ya da baskı söz konusu olmadığından, bu örgütün çalışanları, örgüte sahip oldukları misyon ya da amaç doğrultusunda bağlılık göstermektedirler. Çalışanlar, özel sektör çalışanlarına göre elde ettikleri gelire daha az önem verirken, yaptıkları işin kalitesine daha fazla önem vermektedir. Sosyal değer içeren amaçlara ulaşmak adına daha az ücretle çalışmaya razı olabilmektedirler. Ancak, yine de sosyal girişimlerin özel girişimlere veya piyasaya göre daha az ücret veriyor olması, beceri düzeyi yüksek ve kalifiye olan çalışanları etkilemeyi ve onları elde tutmayı zora sokmakta ve bu nedenle sosyal girişimcilerin piyasadaki yetkin elemanları istihdam etmesi oldukça zorlaşmaktadır (Austin vd., 2006:12). Bu durum, başışlarla yürüyen değil ama kazanılmış gelire önem veren sosyal girişimlerde daha sık telaffuz edilen bir sıkıntı olarak göze çarpmaktadır (Haugh, 2007:422).

Sosyal girişimlerin gelişmesiyle birlikte artan toplumsal gelişmenin sosyal çalışma mesleğinin geleceği için de bir ümit olacağı ifade edilmek-

tedir. Çünkü, kâr amacı gütmeyen sektörün büyüyerek hizmet sunumunun asıl merkezi haline gelmesiyle birlikte, sosyal çalışmacılar da gerek doğrudan istihdam edilerek, gerekse de dolaylı olarak örgütsel gelişim ve sosyal ağ içinde edinecekleri rollerle bu alana yönelmektedirler (Gray vd., 2003: 144-145). Sosyal çalışmacıların sosyal girişim örgütlerinde istihdam edilmeye başlamalarıyla birlikte, bu alanda ihtiyaç duyulan yetişmiş eleman ihtiyacına cevap verebilecek uzman kadroya ulaşmak mümkün olabilecektir.

Kamu, özel ve kâr amacı gütmeyen sektör olmak üzere üç ana sektörden sonuncusu ile çok yakın ilişkili olan gönüllü çalışma, aslında aynı zamanda bu sektörün “gönüllü sektör” (voluntary sector) olarak anılmasına da neden olmaktadır. Günümüzde birçok sosyal girişim, işlerin yürütmesi için piyasa ücretleri altında çalışan veya ücret almayan gönüllülerle birlikte çalışmaktadır. Günümüz toplumunun gönüllü çalışan kişilerden, STK’lar aracılığıyla yerel hizmet sağlanması konusunda ilgili olmaları, kendilerini bu konuda sorumlu hissetmeleri ve toplumun sağlık ve refah sorunlarını çözme çabası gibi bazı beklentileri bulunmaktadır (Fahey, 2003: 14).

Sivil toplum ruhunu inşa etmek açısından önemli bir araç olarak değerlendirilen gönüllülüğün, gönüllü faaliyetlere katılan bireylerde (Güler, 2010:70-71);

- Diğer kişilere karşı güveni, toleransı ve empatiyi artırdığı için, bireylerin toplum içinde daha az sosyal patolojik davranışlar sergilemesine yol açtığı,
- Sosyal faaliyet ve katılım şekli olması nedeniyle, akıl sağlığını olumlu etkilediği ve yaşam doyumlarına katkıda bulunduğu,
- İşsizler için ücretli çalışmaya doğru bir adım olarak değerlendirildiği, hâlihazırda işi olanlar için ise kariyerlerinde yükselmelerine yardımcı olacak yeni sosyal bağlantılar kurmaları için bir fırsat olduğu,
- Gönüllü kuruluşlara katılım ve bu gibi yerlerde çalışmanın bireylerin yaşam doyumunu artırıcı bir etkisi olduğu ifade edilmektedir.

Peki bireyler neden gönüllü çalışmayı tercih etmektedir? Kimine göre “kendi dışında iyiye yönelik bir çalışma”, kendisi için anlamlı bir iş yap-

mak isteyenler bu alanı tercih etmektedirler. Çalışanlar genellikle bir gönüllülük deneyimi edinip, bununla gerçekten kendini, örgütün kendisiyle özdeşleştirmiş kişilerden oluşmaktadır. Eleman seçimleri konusunda Avrupa'da ve Amerika'da birçok sivil toplum kuruluşunun özel sektördeki gibi eleman ilanını görmek mümkündür. Yine sosyal girişimlerin gelişmiş düzeye ulaştığı Kuzey Avrupa ve Amerika'da emekliler de potansiyel gönüllü olarak görülmektedir. Türkiye'de ise birçok insan emekli olsa da çalışmak zorunda kaldığı için, gönüllü işleri tercih etmemektedir. Bu nedenle Türkiye'de sivil toplum gönüllülerinin daha çok gençlerden ve üniversite sırasında çalışmaya ihtiyacı olmayan öğrencilerden oluştuğu söylenebilir.

Bugün gelinen noktada sosyal girişimciliğe önem veren ülkelerdeki verilere bakılarak, sosyal girişimlerin yeni bir çalışma alanı yarattığı ve ciddi bir istihdam potansiyeline sahip olduğu söylenebilmektedir. 2007 yılı verilerine göre Birleşik Krallık'ta sayıları 62.000'i bulan sosyal girişimler 800.000 kişiyi istihdam etmekte; yılda 24 milyar £ tutarında ciro oluşturmakta; GSYH'ye %1 destek vermekte ve katma değeri yüksek istihdam fırsatlarının yaratılmasını sağlamaktadır (BIS, 22 Nisan 2012).

Amerika Birleşik Devletleri'nde ise küçük sosyal devlet geleneği, güçlü ve etkili vakıfların varlığı ve üçüncü sektörün toplumsal hayattaki rolü sosyal girişimlerin gelişimi için elverişli bir ortam yaratmıştır. 2005 yılında yayımlanan aylık işgücü istatistiklerine göre; ABD'de 2002 yılında sivil toplum kuruluşlarında 8 milyon 789 bin kişi, tam zamanlı olarak istihdam edilmektedir. Bu oran ABD'deki toplam istihdamın %6,8'ini, özel sektörde istihdam edilenlerin %8,2'sini, hizmet sektöründe istihdam edilenlerin ise %15,4'ünü oluşturmaktadır (BLS, 23 Nisan 2012). Bu sayının 2010 yılında 12 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir.

Sivil topluma önem veren Avrupa Birliği ülkelerinde de durum benzer şekildedir; örneğin Almanya (1 milyon), Fransa (0,8 milyon) ve İngiltere'de sivil toplum kuruluşlarının genel istihdamdaki payı %3,5 ila %4 arasında değişmektedir. Japonya'da ise 1,4 milyon kişi sivil toplum kuruluşlarında istihdam edilmektedir (ATO, 23 Nisan 2012). Ülkemizde ise sivil toplum kuruluşlarının genel istihdam içindeki payları ihmal edilecek kadar düşük olduğu tahmin edilmesine karşılık, bununla ilgili olarak yapılmış bir araştırma ya da istatistiksel çalışma bulunmamaktadır.

SONUÇ

Çalışma, bireylerin yaşamlarını idame ettirebilmeleri için önemli bir yaşamsal fonksiyondur. Çalışmanın anlamı, bireyler açısından yüzyıllardır farklılaşsa da, yine de 20. yüzyılın son çeyreğine kadar bireyin merkezi yaşam ilgisi olmayı sürdürmüştür.

Çıkış noktasından itibaren fazlaca değişime uğramış olan çalışma kavramı günümüzde, bireye sadece maddi açıdan kazandırdıklarıyla değil, manevi açıdan anlamlı olmasıyla da değerlendirilen bir kavram haline gelmiştir. Geçmişten farklı olarak artık çalışanlar sadece kazançlarına göre işlerini değerlendirmemekte, yaptıkları işlerin ne kadar anlamlı ve topluma faydalı olduğuna da dikkat etmekte, işlerinin “iyi iş” özelliklerine sahip olmasını talep etmektedirler. Kısacası, özellikle maddi açıdan tatmin olmuş gelişmiş ülke çalışanları açısından, maddi kazancın giderek “merkezi güdüleyici faktör” olmaktan çıkması ve anlamlı işler yapmaya yönelme, çalışma hayatında yaşanan önemli bir değişiklik olarak düşünülebilir. Bu noktada işin, çalışan bireye sağladığı içsel motivasyon, anlam ve doyum birey için maddiyata oranla daha önemli hale gelmektedir.

Bireyin iyi bir şeyler yapma hevesini karşılayacak olan sosyal girişimcilik, çalışma yaşamında oluşan anlam değişiminden olumlu etkilenmesi beklenen bir faaliyet olarak ifade edilebilir. Çalışma hayatında daha fazla içsel doyum arayan birey, gerek liderlikte bulunup sosyal girişimci olma eğilimi gösterebilecekken, gerekse de sosyal girişimlerde gönüllü veya profesyonel olarak çalışmalarda bulunabilir.

Özellikle kâr amacı gütmeyen sektör açısından bakıldığında, bu sektörün önemli bir istihdam alanı olarak geliştiği görülmektedir. Ayrıca bu sektörde gönüllülük düzeyinde yaşanan değişimlerin sosyal girişimciliğin gelişmesi için verimli bir ortam hazırlamakta olduğunu görmekteyiz. 1980’lerin sonlarında yaşanan gönüllü çalışmadaki profesyonelleşme, yani gönüllülerin kâr amacı gütmeyen örgütlerde yaptıkları işlerinde eğitim almaya ve sürekli gelişim imkânı sunulan bir ortamın olmasına doğru giden bir ortamın varlığı, sosyal girişimciliğin gelişmesine yardımcı olmuştur. Bu durum, gönüllülerden beslenen kâr amacı gütmeyen sektörün, gönüllülere herhangi bir ücret vermedikleri için onlardan bir beklentiye girememeleri durumunu tersine çevirip, bu kişileri eğittikleri, onlara an-

lamalı bir görev sorumluluğu verdikleri ve önlerine net bir sosyal hedef koyabildikleri sürece, gönüllü çalışmadan yararlanabilmelerine olanak tanımıştır. Bununla birlikte günümüz gönüllü çalışma şeklinde ücretsiz çalışma nadiren söz konusu olmakta, gönüllü çalıştıran örgütler, piyasa düzeyinin altında da olsa, gönüllülerine ödeme yapabilmektedirler. Bu da bir anlamda sosyal girişimlerin yeni bir istihdam alanı olarak görülmeye başlamasını sağlamaktadır.

Özetlemek gerekirse; çalışma kavramı geçmişte olduğu gibi bugünde bir değişim süreci içerisinde. Kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının gelişimiyle başlayan bu değişim süreci, üçüncü sektörde yaşanan gelişmeler ve nihayet sosyal girişimlerin tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte çalışma kavramında yeni anlam arayışlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bir yandan toplumların kalkınmasında önemli roller üstlenirken, diğer yandan yüzyıllardır toplumların alışagelmış davranışlarını değiştirerek ve bir takım ezberleri bozarak köklü dönüşümlerin yaşanmasına zemin hazırlayan sosyal girişimler; günümüzde girişimciliğin yalnızca ticari alanda, çalışmanın ise yalnızca gelir amacıyla yapılabileceği yönündeki geleneksel anlayışı değiştirmekte ve bu anlayış doğrultusunda yeni bir çalışma alanı yaratmaktadır.

Kaynakça

Ashoka (20.04.2012), <http://www.ashoka.org/visionmission>.

ATO, <http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3?sira=273> (23.04.2012).

Austin, James, Howard Stevenson, Jane Wei-Skillern (2006), *Social and Commercial Entrepreneurship: Same, Different, or Both? Entrepreneurship Theory and Practice*, Baylor University, Volume 30, Issue 1: 1-22.

Baloğlu, Zekai (1994), *Türkiye Üçüncü Sektör Raporu: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, No:1, İstanbul, Tüsev Yayınları.

Berry, Leonard L. (2001), “Generous Companies Serve the Best”, *Marketing Management*, 10: 4, 12-13.

BIS (21.04.2012), <http://www.bis.gov.uk>.

Bikmen, Filiz, Zeynep Meydanoğlu (2006), “Türkiye’de Vakıflar ve Sosyal Yatırımın Geleceği”, *Sivil Toplum Dergisi*, 4 (15): 177-179.

Birch, Kean, Geoff Whittam (2008), “The Third Sector and the Regional Development of Social Capital”, *Regional Studies*, 42, 3, 437-450.

- BLS (23.04.2012), <http://www.bls.gov>.
- Bozkurt, Tülay (2011), *Çalışma İlişkilerinin Evrimi*, İstanbul, Beta Yayınları.
- Ekin, Nusret (1989), *Endüstri İlişkileri*, İstanbul.
- Ersöz, Halil Yunus (2000), “Sosyal Politika Açısından Yerel Yönetimler”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE), İstanbul.
- Ersöz, Halis Yunus (2009), “İşletmelerin Sosyal Sorumluluk Anlayışının Gelişiminde Meslek Kuruluşlarının Rolü”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı 57, 88-123.
- Fahey, Christine (2003), “‘Working with Communities’ to ‘Build Social Capital’- Reflecting On Old And New Thinking About Volunteers”, *The Australian Journal of Emergency Management*, 18 (4): 12-17.
- Furnham, Adrian (1997), *The Psychology Of Behaviour At Work*, Psychology Press.
- Giddens, Anthony (2008), *Sosyoloji*, İstanbul, İstanbul Kırmızı Yayınları.
- Gillian, Colin, Linda Golden (2009), “Re-Branding Social Good: As A New Conceptual Framework”, *Proceedings of the Academy of Marketing Studies*, 14 (1): 9-15.
- Gorz, Andre (2002), *Yaşadığımız Sefalet*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Gorz, Andre (2007), *İktisadi Aklın Eleştirisi: Çalışmanın Dönüşümleri/Anlam Araştırmaları*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Gray, Mel, Karen Healy, Penny Crofts, (2003), “Social Enterprise: Is It the Business of Social Work?”, *Australian Social Work*, 56 (2): 141-154.
- Güler, Burcu Kümbür (2010), *Sosyal Girişimcilik*, Ankara, Elif Yayınevi.
- Hall, Richard H. (1986), *Dimensions of Work*, USA.
- Haugh, Helen (2007), “Nonprofit Social Entrepreneurship”, *The Life Cycle of Entrepreneurial Ventures*, Eds S. C. Parker, Cambridge: Springer, 401-436.
- Kağnıcıoğlu, Deniz (2009), “Sosyal Sorumluluk Raporlarında Çalışma ve İstihdam Göstergeleri”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı 57, 126-165.
- Keser, Aşkın (2005), “Çalışmanın Değişen Anlamı ve Çalışmaya İlişkin Yeni Trendler”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı 49, 362-377.
- Kocabaş, Fatma (2008), “Küreselleşme Bağlamında Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşların Güçlendirilmesinde İnternetin Önemi”, *Kamu-İş Dergisi*, 10 (2): 173-195.
- Koray, Meryem (2003), “Avrupa Refah Devleti: Anlamı, Boyutları ve Geleceği”, *Görüş Dergisi*, Sayı: 57, 64-74.
- Koray, Meryem, Alper Topçuoğlu (1987), *Sosyal Politika*, İzmir.
- Lordoğlu, Kuvvet, Mete Törüner, Nurecan Özkaplan (2000), *Çalışma İktisadı*, İstanbul.
- Miller, John A. (1989), “Social Wage or Social Profit? The Net Social Wage and the Welfare State”, *Review of Radical Political Economics*, September, 21 (3): 82-90.
- OECD (1999), *Social Enterprises: Organization for Economic Co-Operation and Development*.
- Özdemir, Süleyman (2007), *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, İstanbul,

İTO Yayınları.

Özden, Kemal (2008), “Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllü Yönetimi”, *Sivil Toplum Kuruluşlarında Yönetim*, Eds. Ali Coşkun, Ankara, Seçkin Yayınları, 57-72.

Petekoğlu, Filiz Balta (2001), *Halkla İlişkiler Nedir?*, 2.Baskı, İstanbul, Beta Yayınları.

Rıfkın, Jeremy (1995), *The End Of Work: The Decline Of The Global Labor Force And The Dawn Of The Post-Market Era*, Volume 9, No.1, New York.

Sarıkaya, Muammer (2010), “Üçüncü Sektörde Yönetimsel ve Kavramsal Dönüşüm”, *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 11 (1): 87-100.

Sönmez, Feriştah (2004), “İşletmelerin Sosyal Sorumluluğu ve Çevre Sorunlarında Ekonomik Yaklaşımlar”, *Yaklaşım Dergisi*, Sayı:133, Yıl:12, 476-490.

Strangleman, Tim, Tracey Warren (2008), *Work and Society: Sociological Approaches and Methods*, Oxford.

Tatarı, Begüm (2003), *Şirketlerin Toplumla İlişkisinde Yükselen Değer: Kurumsal Sosyal Sorumluluk*, İzmir, İzmir Ticaret Odası Yayınları.

Tınar, Mustafa Yaşar (1996), *Çalışma Psikolojisi*, İzmir, Necdet Bükey A.Ş. Yayınları.

TÜSEV (2011), *Sosyal Girişimler ve Türkiye İhtiyaç Analizi Raporu*, İstanbul.

UN (2004), *Disclosure of the Impact of Corporations on Society: Current Trends and Issues*, UNCTAD, UNCTAD/ITE/TEB/2003/7, United Nations Conference on Trade and Development, New York-Geneva.

Yazıcı, Erdinç (2010), *İlkçağdan Sanayi Ötesi Topluma Dönüşen İş Kültürü*, Ankara, a Kitap Yayınları.